

Готовність студентської молоді до сімейного життя у контексті сучасного інформаційного простору

Стаття присвячена вивченню поняття "готовність до сімейного життя" у контексті розмаїття сучасного інформаційного простору, зокрема й бібліотечного, визначенню його структури, дослідженню рівневої диференціації готовності сучасної студентської молоді до сімейного життя та шлюбу, а також з'ясування ролі книги у підготовці студентської молоді до сімейного життя.

Серед найзатребуваніших книг у Науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України (НБ НУБіП України) ті, що стосуються взаємин у молодій, зокрема студентській родині. І співробітники нашої книгозбірні завжди приходять на допомогу своїм читачам: підбирають необхідну літературу з цього актуального питання. НБ НУБіП України — активний учасник заходів, що проводяться на факультетах, кафедрах університету і стосуються проблем студентської сім'ї. Й така увага цілком зрозуміла, адже нині та переживає кризу.

Зміни, що відбуваються у родині, тісно пов'язані з перетвореннями у суспільстві. На її формування впливають різні соціальні зрушення, нестабільність подружніх взаємин, збільшення кількості розлучень, зниження рівня статевого життя, "новітні" уявлення молоді про сімейні стосунки. Майбутнє інституту сім'ї значною мірою залежить від сучасної молоді, для значної частини якої на першому місці стоять розваги, захоплення комп'ютерними іграми — тобто віртуальним життям, а відвідування бібліотек, театрів, філармоній, музеїв, кіно відкладається на потім. Молодь недостатньо спілкується з однолітками, стає менш схильною до співпереживання, до дійсно безкорисливих вчинків. Викривляється її уявлення про сімейну роль та функцію, і взагалі, поняття "ідеальна сім'я" залишається тільки поняттям і, можливо, мрією. Актуальною є проблема пропаганди антикультури, насильства, антигуманних ідеалів, у тому числі у родинному середовищі, що поширюють численні програми радіо та телебачення, Інтернет. Надійний опір цій псевдокультурі можуть чинити лише багатогранно та гармонійно розвинені особистості, виховання яких — одне з головних завдань вищих навчальних закладів загалом і такого їхнього важливого підрозділу, як бібліотека.

Основна підготовка молоді до сімейного життя має ґрунтуватися на системі знань, умінь та навичок, здобутих за час навчання у вищих навчальних закладах. У Національному університеті біоресурсів і природокористування України у цьому значну роль відіграє університетська бібліотека, адже світло знань, як і раніше, здебільшого зосереджене у книгах. Тому випускники вищого навчального закладу мають навчитися користуватися ними і передавати отримані знання іншим. Бібліотечні співробітники організують книжкові виставки, на стендах яких експонується різноманітна література з питань специфіки подружнього життя, проводяться диспути з цієї теми. Ось уже шостий рік в університеті працює клуб ділової жінки "Гармонія", на чолі з Т. Мельничук. Ця громадська організація активно долучається до проведення вечорів, засідань "круглого столу", на яких серед інших питань обговорюються й ті, що стосуються готовності студентської молоді до створення сімей, шляхи запобігання та подолання криз у них.

Однак педагогічні дослідження свідчать про існування певних проблем щодо сприйняття студентами себе у сімейному житті: незнання елементарних норм сімейного права; хибне уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної готовності до домашньої

праці, рівномірного розподілу домашніх обов'язків; несформованість психологічних рис, необхідних для гармонійного спілкування в шлюбі, невміння розв'язувати конфліктні ситуації у міжстатевому спілкуванні; відсутність психологічної і практичної підготовки до виховання і догляду дітей, виконання материнських і батьківських функцій. Усе це актуалізує проблему підготовки молоді до створення власної сім'ї, а особливо студентів до майбутнього відповідального шлюбу, як основну проблему розвитку майбутнього суспільства [6].

Дослідження готовності молоді до створення сім'ї представлені широким колом даних, які висвітлюють соціологічні, педагогічні, медичні, етико-психологічні аспекти розвитку особистісних рис майбутнього сім'янина. Медико-психологічні аспекти є найпоширенішими і найбільш представленими в науковій літературі (Л. Богданович, М. Вовчик-Блакитна, І. Горпінченко, Д. Ісаєв, В. Каган). Морально-педагогічні проблеми готовності висвітлені у працях В. Барського, О. Киричука, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, І. Трухіна, В. Чудновського та ін. Соціально-педагогічні, етичні питання підготовки молоді до сімейного життя досліджували М. Алексєєва, Т. Афанасьєва, Е. Берн, Дж. Браздз, Т. Буленко, І. Гребенніков, Т. Гурко, Д. Джонсон, І. Дубровіна, В. Зарайченко, К. Ізард, В. Кравець, М. Мацьковський, Д. Немировський, Дж. Роланд, А. Суворова. Формування статевої свідомості, ідентичності та їхньої ролі у психологічній готовності до шлюбу представлені у дослідженнях М. Боришевського, В. Васютинського, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кона, Л. Мороз, Т. Титаренко та ін. [5].

Метою нашого дослідження є вивчення готовності сучасної студентської молоді до шлюбу та сімейного життя, визначення її критеріїв, показників та різнорівневої диференціації, а також дослідження впливу на цю готовність інформаційного, зокрема бібліотечного, простору.

У розумінні специфіки підготовки молоді до сімейного життя велике значення набула теорія А. Адлера. На його думку, щоб бути психологічно готовим до любові й шлюбу, необхідно насамперед мати почуття спільності й бути соціально адаптованим. Поряд із цими загальними підготовчими умовами з раннього дитинства й до віку зрілості потрібно пройти своєрідне навчання сексуального інстинкту, метою якого було б навчитися його нормальному задоволенню в шлюбі й сімейному житті. Усі здатності, нездатності й схильності до любові й шлюбу закладені в прототипі, що формується в перші роки життя. Розглядаючи якості прототипу, цілком можна вказати на ті труднощі, які з'являються у подальшому житті дорослої людини. Характер проблем, що виникають у любові й шлюбі, не відрізняється від загальних соціальних проблем. Цим відносинам, як будь-яким іншим, властиві ті самі труднощі, і великою помилкою є ставлення до любові й шлюбу як до раю, в якому самі по собі здійснюються всі бажання. Кожна сфера життя ставить перед людиною певні завдання, які необхідно виконувати, завжди беручи до уваги інтереси іншого [1].

Існують різні підходи до трактування поняття "готовність". У рамках функціонального підходу вона розглядається як психічний стан, що виникає в суб'єкта для задоволення будь-якої потреби і визначається як така існуюча ознака установки, що спостерігається в усіх випадках поведінкової активності суб'єкта. У межах особистісного підходу існує два напрями трактування поняття "готовність": 1) вона трактується як умова успішного виконання діяльності; вибіркова активність, що налаштовує організм,

особистість на майбутню діяльність; регулятор діяльності; 2) підкреслює інтегративні характеристики цієї категорії, що визначається як синтез якостей особистості; її цілеспрямоване вираження, включаючи й переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні риси, знання, вміння, навички, досвід, налаштованість на певну поведінку; якість особистості, що інтегрує раніше засвоєні установки, характеристики і мотиви діяльності [6].

Отже, категорія "готовність" має досить широке значення. Значно вужчим є поняття "готовність до шлюбу та сімейного життя", що передбачає розуміння молодими людьми, які створюють сім'ю, її соціальної сутності, суспільної значущості своїх дій, відповідних зобов'язань одного перед одним, відповідальності за сім'ю і дітей, добровільне прийняття неминучих у сімейному житті турбот, певне обмеження особистої свободи. Підготовленість до сімейного життя означає сформованість у молодих людей навичок здорового способу життя, наявність достатніх психолого-педагогічних, юридичних, економічних, медичних знань з питань становлення особистості, формування статево-рольової ідентифікації, розвитку комунікативних навичок, корекції особистих проблем, духовного виховання, створення власного іміджу; володіння знаннями медико-соціальних проблем алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, профілактики вагітності, народження здорових дітей, розвитку сімейних традицій тощо. Без цього перехід від неформальних взаємин емоційного характеру (кохання) до формально регламентованих і обов'язкових стосунків між партнерами по шлюбу супроводжується значними труднощами [3].

Узагальнюючи результати досліджень соціологів, психологів, педагогів, можна стверджувати, що стабільна сім'я може бути створена при певній готовності молодих людей до сімейного життя. Поняття "готовність до сімейного життя" включає соціально-етичну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність. Розрізняють такі її види: тимчасова (ситуативна) й тривала (стійка); функціональна й особистісна; психологічна й практична; загальна й спеціальна; готовність до розумової та фізичної праці тощо [2]. Отже, готовність молоді до сімейного життя є багатоаспектною категорією, елементи якої становлять певну структуру:

1. *Загальносоціальна готовність* — розуміння та прийняття молоддю політики держави у сфері шлюбно-сімейних стосунків та демографії.

2. *Етична готовність* — наявність у молодих людей таких якостей, як рівноправне ставлення до представників протилежної статі; повага до матері, батька; відповідальність, чесність, вірність, стриманість, доброта, поступливість; усвідомлення моральних основ шлюбно-сімейних взаємин; почуття обов'язку перед дружиною (чоловіком), сім'єю, дітьми; культура інтимних почуттів.

3. *Психологічна готовність* — сформованість уявлень про особистість як рівень розвитку індивіда; психологічні основи шлюбу та сімейного життя; процес розвитку почуттів, необхідних для шлюбного та сімейного життя; механізми спілкування тощо.

4. *Правова готовність* — ознайомленість молоді з основами законодавства про шлюб та сім'ю, обов'язками подружжя одного перед одним, перед дітьми, суспільством.

5. *Фізіолого-гігієнічна готовність* — знання фізіологічних особливостей чоловічого та жіночого організмів, основ особистої гігієни тощо.

6. *Педагогічна готовність* — сформованість уявлень про роль сім'ї у вихованні дітей; специфіку сімейного виховання; виховні функції батька та матері; шляхи підвищення педагогічної культури батьків; володіння конкретними знаннями та вміннями з самовиховання та виховання дітей.

7. *Естетична готовність* — ставлення молоді до сімейного життя як до самостійної естетичної цінності.

8. *Господарська готовність* — володіння знаннями про бюджет сім'ї, культуру побуту; вміння вести домашнє господарство [2]. Звичайно ж, знання про названі аспекти самі по собі не здобуваються, та й ті, що отримані у батьківській сім'ї, недостатні, щоб виховати у собі готовність до подружнього життя. Отже, як і в багатьох інших випадках, на допомогу приходить література — педагогічного, медичного, психологічного спрямування, яка не завжди є у домашній бібліотеці. Тож молодь шукає відповіді на питання, що її цікавлять, у бібліотеках закладу, де навчається, у тій, що знаходиться за місцем проживання. Співробітники книгозбірень намагаються якнайповніше задовольнити попит своїх читачів. Автори цієї статті мали нагоду неодноразово переконатись у цьому на прикладі НБ НУБіП.

Узагальнюючи наведену структуру готовності молоді до сімейних стосунків, можна виокремити чотири основні компоненти: фізичний, соціально-психологічний, матеріальний та психосексуальний.

Готовність молоді до шлюбу та сімейного життя є складною структурою, елементи якої досить тісно пов'язані між собою, а зміна одного з них неодмінно спровокує зміну іншого, тому необхідно приділяти особливу увагу удосконаленню кожного компонента цієї структури.

У своєму дослідженні ми спираємося на розроблену Л. Шнейдер структуру готовності молоді до сімейного життя, яка включає такі елементи [7]:

- формування певного морального комплексу: готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків щодо свого партнера, майбутніх дітей — йдеться насамперед про розподіл функцій між подружжям;
- готовність до міжособистісного спілкування і співпраці: сім'я є малою групою, для її нормального функціонування необхідна узгодженість ритмів життя подружжя;
- готовність до самопожертви заради партнера, що передбачає здатність до відповідальності, яка базується на альтруїзмі (безкорисливості);
- наявність рис, пов'язаних із проникненням у внутрішній світ людини (емпатійний комплекс);
- висока естетична культура почуттів і поведінки особистості;
- уміння розв'язувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки і поведінки.

Відштовхуючись від структури готовності особистості до сімейного життя, з'ясуємо її рівні. Оскільки рівень готовності є величиною, яка не піддається прямому вимірюванню, то це здійснюється шляхом розроблення критеріїв та показників діагностики рівня підготовленості. Під критерієм ми розуміємо ознаку або вимір, за яким визначається, оцінюється той чи інший рівень. У педагогіці такими критеріями є структурні компоненти готовності та їхні характеристики. А показник — це суть характеристики, яка знаходиться в межах визначеного критерію і, по можливості, допускає числовий вимір. Показники фіксують певний стан чи рівень розвитку досліджуваної реальності за визначеним критерієм.

Ми також дотримуємося запропонованого Н. Кузьміною параметричного підходу щодо з'ясування рівня готовності, який дає змогу охарактеризувати готовність, її рівень та результативність в об'єктивних та суб'єктивних показниках [4].

Для того, щоб оцінити готовність студентської молоді до сімейного життя, необхідно виокремити критерії вивчення цього процесу. Взятши за основу запропоновану Л. Шнейдер структуру досліджуваної категорії, ми

пропонуємо такі критерії визначення рівня готовності молоді до сімейного життя [7]:

- моральний;
- комунікативний;
- емпатійний.

Дослідження готовності молоді до сімейного життя проводилося за такими показниками: незнання елементарних норм сімейного права; хибне уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної готов-

ності до домашньої праці, рівномірного розподілу домашніх обов'язків; несформованість психологічних рис, необхідних для гармонійного спілкування в шлюбі, невміння розв'язувати конфліктні ситуації в міжстатевому спілкуванні; відсутність психологічної та практичної підготовки до виховання і догляду дітей, виконання материнських і батьківських функцій.

Отже, кожному критерію відповідають певні показники, які структуровано в табл. 1.

Таблиця 1

Критерії та показники готовності студентської молоді до сімейного життя

Критерії готовності студентської молоді до сімейного життя	Показники готовності студентської молоді до сімейного життя
Моральний	готовність створювати сім'ю; серйозне ставлення до шлюбу; почуття відповідальності, обов'язку, витриманості; знання правил подружнього етикету і культури поведінки в сім'ї; знання естетики міжстатевих стосунків; рівномірний розподіл обов'язків між членами сім'ї; планування і дотримання сімейного бюджету
Комунікативний	уміння спілкуватися і співпрацювати; здатність регулювати складні життєві ситуації; готовність підтримувати обстановку радості, бадьорості та оптимізму; здатність розуміти іншу людину і психологічно розвантажувати її
Емпатійний	здатність співпереживати, емоційна гнучкість; чесність, вірність, стриманість, доброта; турботливість, що базується на засадах альтруїзму

При визначенні рівневої диференціації готовності молоді до сімейного життя ми виходили із характеристик, які враховують намагання партнерів домінувати в сім'ї; незадоволену потребу в спілкуванні; несумісність партнерів, що зумовлена різними умовами проживання, перебуванням під впливом різних колективів, сімей, різними життєвими цінностями; недоліки виховання, характер і моральний розвиток сім'ї (споживацтво, егоїзм, надмірна критичність); нерівномірний розподіл обов'язків; незадоволені матеріальні потреби; порушення сімейної етики (ревності, подружнї невірність), незадоволення сексуальних потреб.

Готовність студентської молоді до сімейного життя ми розподілили за чотири рівнями: низький, середній, достатній та високий. Для молоді з *низьким* рівнем готовності до сімейного життя характерні: несформованість психологічних рис, необхідних для гармонійного спілкування у шлюбі; невміння розв'язувати конфліктні ситуації в міжстатевому спілкуванні; відсутність психологічної та практичної підготовки до виховання і догляду за дітьми, виконання материнських і батьківських функцій. Молоді люди психологічно не готові до домашньої праці, до рівномірного розподілу домашніх обов'язків; не знають елементарних норм сімейного права; мають хибне уявлення про особливості статевої поведінки.

Середній рівень готовності молоді до сімейного життя полягає в тому, що людина обізнана з елементарними нормами сімейного права, має деякі уявлення про особливості статевої поведінки; психологічно майже готова до розподілу домашніх обов'язків; важко знаходить спільну мову при вирішенні конфліктних ситуацій; має уявлення про виконання батьківських і материнських функцій, а саме виховання і догляд за дітьми.

Студентам з *достатнім рівнем* готовності до сімейного життя притаманні такі ознаки: молоді добре ознайомлені з нормами сімейного права; виокремлює особливості статевої поведінки; готова до розподілу і виконання домашніх обов'язків; у неї ще не повною мірою сформовані психологічні риси, які необхідні для гармонійного спілкування у шлюбі. Молода людина уміє йти на компроміс, але не завжди може знайти конструктивне вирішення конфлікт-

ної ситуації; не сповна готова нести відповідальність за виховання дітей.

До студентської молоді з *високим* рівнем готовності до сімейного життя відноситься та її частина, що добре обізнана з нормами сімейного права, особливостями статевої поведінки; психологічно готова до домашньої праці, знає, як і чи потрібно розподіляти домашні обов'язки; у неї повністю сформовані психологічні риси, які необхідні для гармонійного спілкування в шлюбі; уміє конструктивно розв'язувати конфлікти в міжстатевому спілкуванні і запобігати ситуаціям, які сприяють їхньому виникненню; психологічно і практично готова до виховання дітей та догляду за ними, виконання материнських і батьківських функцій.

Обґрунтувавши рівневу диференціацію структури готовності молоді до сімейного життя та описавши основні ознаки критеріїв та параметрів, ми провели констатувальний експеримент для визначення рівня готовності молоді до сімейного життя. В експерименті взяли участь 289 студентів педагогічного, юридичного, лісогосподарського факультетів та факультетів землевпорядкування, конструювання та дизайну Національного університету біоресурсів і природокористування України. У процесі емпіричного дослідження нами були використані такі методи науково-педагогічного дослідження, як бесіда та анкетування з метою виявлення думки студентів, а також самооцінки їхньої готовності до створення сім'ї. Для експерименту ми розробили і використали авторську анкету, яка складається із декількох смислових блоків: соціально-демографічні показники, ставлення до розподілу сімейних ролей, уміння спілкуватися та виходити із конфліктних ситуацій, сформованість культури почуттів і поведінки особистості.

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що студентська молодь недостатньо мірою готова до вступу в шлюб: з опитаних студентів високий рівень готовності мають 5 осіб (2%), 90 — достатній рівень (31%), 134 особи (46%) — середній рівень і 60 осіб (21%) — низький.

У процесі статевої диференціації даних емпіричного дослідження ми також виявили певні особливості у готовності студентської молоді до сімейного життя. Результати

дослідження, подані в табл. 2, свідчать про те, що дівчата є підготовленішими до сімейного життя, ніж хлопці, що

зумовлено, на нашу думку, специфікою життєвих інтересів та статево-психологічними особливостями студенток.

Таблиця 2

Рівні готовності студентської молоді до сімейного життя

Рівні	хлопці		дівчата	
	кількість	%	кількість	%
	96 осіб	33%	193 особи	67%
низький	21	22	39	20
середній	47	49	87	45
достатній	28	29	62	32
високий	0	0	5	3

Нами також виявлено, що студенти педагогічного факультету — 150 осіб (52%) — мають вищий рівень готовності до вступу в шлюб порівняно зі студентами інших факультетів (139 осіб, 48%). Зокрема, на педагогічному факультеті 2% студентів мають високий рівень готовності до сімейного життя; 24% — достатній; 17% — середній рівень і 10% низький рівень готовності. На інших факультетах студентів із високим рівнем готовності не виявлено; 7% мають достатній рівень готовності; 29% — середній рівень і 11% — низький рівень готовності до вступу в шлюб.

На нашу думку, це зумовлено тим, що до навчальних програм підготовки фахівців із соціальної педагогіки включено цикл дисциплін ("Сімейно-побутова культура", "Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування", "Педагогіка сімейного виховання", "Етика і психологія сімейного життя" та ін.), які готують студентську молодь до майбутніх сімейних стосунків.

У результаті опитування нами також виявлено особливості впливу сучасного інформаційного простору на готовність до майбутнього подружнього життя. Із можливих джерел інформації про сімейне життя студенти (85%) найчастіше обирають Інтернет, телебачення, і тільки 15% опитаних звертаються до книги або періодичних видань. І, як засвідчив аналіз, саме серед тих студентів, які знаходять відповіді на запитання щодо створення родини у літературі, найвищий рівень готовності до подружнього життя. На жаль, читання, а з ним й естетичне виховання художньою літературою, відійшли в минуле. Недаремно у багатьох країнах, і в Україні також, констатують кризу читання, і тому розробляють спеціальні програми для його активізації. Зокрема, ці проблеми піднімалися на V Київській міжнародній виставці-ярмарку, XVI Форумі видавців у Львові, XXII Московській міжнародній виставці-ярмарку, XII Київському міжнародному книжковому ярмарку МЕДВІН: Книжковий світ—2009.

Сучасна молодь віддає перевагу перегляду телепередач та комп'ютеру, але ці фактори не варто характеризувати виключно як негативні, а, навпаки, використовувати їхню популярність для підготовки молоді до сімейного життя.

Отже, результати констатувального експерименту доводять, що на сьогодні необхідно є спеціальна підготовка молоді у вищих навчальних закладах до шлюбу і сімейного життя, яку потрібно здійснювати за такими напрямками:

підвищення відповідальності молоді у шлюбно-сімейних стосунках, а також щодо батьківства; формування здорового способу життя через роз'яснення залежності сексуальності, можливості батьківства від наявності шкідливих звичок (куріння, алкоголізму, вживання наркотиків); формування психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї; висвітлення питань раціонального ведення господарства, ефективної організації бюджету сім'ї. У цій просвітницькій роботі потрібно активно використовувати можливості інформаційного, зокрема й бібліотечного, простору, застосовуючи при цьому різні форми виховної роботи: читачки конференції, засідання "круглого столу", вечори запитань та відповідей, перегляд відеофільму або телепередачі з подальшим обговоренням тощо. Розроблення та впровадження спеціальної програми підготовки сучасної студентської молоді до сімейного життя та шлюбу є перспективними напрямками подальшого наукового пошуку.

Список використаної літератури

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / Адлер Альфред ; пер с нем. А. М. Боковикова. — М. : Фонд "За экон. грамотность", 1995. — 296 с.
2. Кон И. С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века : социально-педагогический анализ / И. С. Кон. — Дубна : Феникс+, 2001. — 208 с.
3. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді / В. П. Кравець. — К. : Київ. правда, 2000. — 688 с.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высшая шк., 1990. — 117 с.
5. Омельченко Л. М. Соціально-педагогічні умови подолання конфліктів у молодій сім'ї : дис. ... канд. пед. наук / Омельченко Людмила Миколаївна. — К., 2007. — 250 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Фіцула Михайло Миколайович. — К. : Академвидав, 2006. — 352 с.
7. Шнейдер Л. Б. Основы семейной психологии : учеб.-метод. пособие / Л. Б. Шнейдер. — М. : МПСИ, 2003. — 927 с.

Світлана Виговська,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
НУБіП України,

Юлія Кружаліна,
студентка магістратури педагогічного
факультету НУБіП України